

prof. dr hab. Tomasz Sikorski  
Kierownik Zespołu Badawczego  
Historii Idei i Ruchów Politycznych  
Instytut Historyczny  
Uniwersytet Szczeciński  
ul. Krakowska 71 – 79  
Szczecin  
e:mail: [t.sikorski@poczta.fm](mailto:t.sikorski@poczta.fm)  
[tomasz.sikorski@usz.edu.pl](mailto:tomasz.sikorski@usz.edu.pl)

Szczecin, 6 V 2023 r.

## RECENZJA

### **dorobku naukowego dra Jarosława Durki w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia**

#### **Podstawowe dane o kandydacie/sylwetka naukowa**

Dr Jarosław Durka należy do średniego pokolenia polskich historyków, dodajmy – rozpoznawalnych w kraju, zwłaszcza w obszarach badań nad historią regionalną, II Rzeczypospolitej, biografistyką i dziejami Kościoła. W 1995 r. ukończył studia historyczne w Instytucie Historii na Wydziale Filologiczno – Historycznym Uniwersytetu Opolskiego (specjalność nauczycielska), na podstawie pracy magisterskiej – *Rezydenci i goście pałacu Radziwiłłów w Antoninie* (promotor: prof. dr hab. Stanisław S. Nicieja). Dnia 24 czerwca 2003 r. uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie historia, na podstawie dysertacji doktorskiej pt. *Janusz Radziwiłł (1880–1967). Biografia polityczna* (Wydział Filologiczno – Historyczny Uniwersytetu Opolskiego, promotor: prof. UO dr hab. Marek Masnyk, recenzenci: prof. UO dr hab. Leszek Kuberski, prof. dr hab. Teresa Kulak). Później pracował jako nauczyciel, kolejno w: Liceum Ogólnokształcące im. Mjr. Henryka Sucharskiego w Myszkowie (1996 – 1997); Gimnazjum nr 1 im. Mikołaja Kopernika w Myszkowie (2000 – 2017), Liceum Ogólnokształcące im. Marii Skłodowskiej-Curie w Koziegłowach (2004 – 2009) i Szkoła Podstawowa nr 1 im. Adama Mickiewicza w Myszkowie (od 2017 r. do chwili obecnej). W 2019 r. został doradcą metodycznym dla nauczycieli historii w Regionalnym Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Częstochowie. W międzyczasie doskonalił swój warsztat „belfra” kończąc studia podyplomowe z wiedzy o społeczeństwie (2006 r. – Instytut Politologii, Wydział Humanistyczny Akademii

Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie) i geografii (2015 – Instytut Geografii, Wydział Geograficzno-Biologiczny Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie).

Związany był również z kilkoma ośrodkami naukowo – badawczymi. W latach 2006 – 2008 – edukator w Oddziałowym Biurze Edukacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, a później w latach 2008 – 2015 w Biurze Edukacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. Od 2013 r. prowadził też wykłady i ćwiczenia z metodologii historii w Instytucie Historii UO, a następnie w latach 2013 – 2022 zajęcia z kilku innych przedmiotów, m.in.: dydaktyki historii, dydaktyki wiedzy o społeczeństwie, zadań i funkcji szkoły w procesie wychowania, specyfikacji zawodu nauczyciela, źródeł historycznych w edukacji szkolnej, teoretyczne i praktyczne aspekty nauczania historii, główne kierunki badań dydaktyki historii itp. Od 2021 r. wykładał też na Wydziale Nauk Społecznych UO (np.: Dydaktyka wiedzy o społeczeństwie i historii i teraźniejszości, Dydaktyka wiedzy o społeczeństwie (szkoła podstawowa), Dydaktyka wiedzy o społeczeństwie (szkoła 3 podstawowa), Dydaktyka wiedzy o społeczeństwie; ćwiczeń z przedmiotów: Dydaktyka wiedzy o społeczeństwie, Dydaktyka wiedzy o społeczeństwie, Dydaktyka historii w szkole podstawowej, Etyka i autorytet nauczyciela w edukacji i popularyzacji historii). W 2022 r. został zatrudniony na stanowisku adiunkta w Instytucie Interdyscyplinarnych Badań Historycznych Akademii Kaliskiej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu.

### **Działalność i osiągnięcia naukowe**

Dorobek naukowy dra Jarosława Durki, co należy pochwalić, nie zamyka się obszarze badań hermetycznych, monotematycznych, a jest wszechstronny i przy tym różnorodny w materii poruszanych problemów i zagadnień. Rozległy obszar zainteresowań i pól eksploracji naukowej Habilitanta można usystematyzować w kilka wiodących segmentów:

- 1) historia II Rzeczypospolitej (ze szczególnym uwzględnieniem dziejów rodzimego nurtu konserwatywnego, ziemiaństwa, badania prasoznawcze)
- 2) Kresy Wschodnie
- 3) Kościół w PRL
- 3) Relacje polsko – rumuńskie w XX wieku
- 4) Regionalistyka (historia regionalna)
- 5) Biografistyka
- 6) Dydaktyka historii

7) Inne (np. dotyczące konspiracji podczas II wojny światowej, zagadnień społecznych, oświatowych *etc.*)

W dorobku Habilitanta odnotowujemy (ujęcie ilościowe):

- 1) 2 monografie autorskie;
- 2) 2 monografie współautorskie;
- 3) 71 rozdziałów w wieloautorskich monografiach naukowych (pracach zbiorowych);
- 4) 46 artykułów w czasopismach naukowych;
- 5) 7 prac monograficznych redakcyjnych (bądź współredakcyjnych)
- 6) kilkanaście tekstów o charakterze popularnonaukowym

Dr Jarosław Durka wyniki swoich badań starał się również prezentować, a przy tym i konfrontować swoje ustalenia w ramach dyskursu naukowego, uczestnicząc w licznych konferencjach, sympozjach, panelach dyskusyjnych, tak o krajowym, jak i międzynarodowym zasięgu. Łącznie, jak podaje sam Habilitant – uczestniczył w 76 konferencjach, w tym 9 organizował lub współorganizował. Oczywiście nie o dane liczbowe tutaj jedynie chodzi. Część tych spotkań miało jedynie charakter lokalny, a wystąpienia dr Durki dotyczyły zagadnień oscylujących wokół historii prowincjonalnej, czasami mikro historii. Nie jest to rzecz jasna zarzut, czy też uwaga krytyczna, trzeba bowiem pamiętać, że historycy niejednokrotnie też kształtują pamięć zbiorową społeczności lokalnej bardziej, niż ci, którzy mierzą się z tematami „wielkimi”. A zatem oprócz konferencji organizowanych w Myszkowie, Rybniku, Supraślu, czy Głogowie, Habilitant wygłaszał również referaty na konferencjach w: Katowicach, Warszawie, Łodzi, Opolu, Poznaniu, Lublinie, Częstochowie, Krakowie i Kaliszu. Na szczególną uwagę zasługuje także aktywne uczestnictwo w konferencjach międzynarodowych organizowanych poza Polską, np. cyklicznie od 2010 r. w rumuńskiej Suceavie, w Łucku (Ukraina) i Czerniowcach (Ukraina). Pewną słabością, jest brak prezentacji własnych badań na konferencjach z udziałem naukowców z zachodniej Europy, choćby tych organizowanych w Polsce. Niemniej nieprzeciętna aktywność „konferencyjna” świadczyć może o dojrzałości Habilitanta, który chętnie włącza się w naukową debatę. Podobnie ocenić można publikowane przez Durkę recenzje. Nie są to bowiem jedynie klasyczne, ostrożne omówienia badań innych historyków, ale nierzadko artykuły recenzyjne, polemiczne, krytyczne z elementami naukowej dyskusji „na argumenty”.

Nadmienić również należy, że dr Durka odbył dwa staże naukowe, kolejno w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. Ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie (2018 – 2019) i na Wydziale Historii, Politologii i Bezpieczeństwa Narodowego Wołyńskiego Narodowego Uniwersytetu im. Łesi Ukrainki w Łucku (2022 r.). Ponadto był lub jest nadal

członkiem kilku ogólnopolskich projektów naukowych: „Społeczeństwo II Rzeczypospolitej. Nowa próba syntezy” – Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (2011 – 2012: wystąpienia konferencyjne i dwie publikacje w działach tematycznych: „Praca i społeczeństwo II Rzeczypospolitej” oraz Margines społeczny II Rzeczypospolitej”); „Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce w latach 1944–1989” – Centralny Projekt Badawczy Instytutu Pamięi Narodowej (od 2013 r. – uczestnictwo w kilku konferencjach i publikacja tekstów pokonferencyjnych w pracach zbiorowych). Ponadto uczestniczył w projektach/grantach NPRH – *Nauczyciele na Wołyniu w dwudziestoleciu międzywojennym* (2016 r.) i *Życie codzienne na Wołyniu w dwudziestoleciu międzywojennym* (2019 r.). Ponieważ dr Durka od niedawna dopiero zawodowo jest związany („stałą umową o pracę”) ze szkolnictwem wyższym (zatrudnienie na stanowisku adiunkta), wcześniej jego kontakt ze środowiskiem akademickim nie był taki, jak innych badaczy zdobywających kolejne stopnie naukowe jako etatowi pracownicy uczelni. Nie był bo zapewne nie mógł być, stąd w mojej ocenie należy się Habilitantowi uznanie, że będąc w trudniejszej sytuacji, jako nauczyciel obciążony zapewne zajęciami lekcyjnymi, prowadził swoje badania konsekwentnie, z zapałem. Siłą rzeczy nie prowadził seminariów, a więc i nie mógł być promotorem prac dyplomowych (licencjackich i magisterskich). Uważam jednak, że nie powinno to dyskwalifikować Habilitanta. Do „cechu historyków” należy już od dawna, uczestniczy w konferencjach i sympozjach, nie uchyla się od debaty i dyskusji naukowej, pisze i publikuje. Co więcej, sądzę, że dr Durka umiejętnie łączy „zawód z powołaniem”, by użyć tutaj weberowskiego konceptu. Widać bowiem, że nie jest On jedynie „wyuczonym rzemieślnikiem”, a pasjonatem historii „z krwi i kości”.

W dorobku Habilitanta (do 2022 r.) w pierwszym rzędzie wyróżnić należy opublikowaną dysertację doktorską – *Janusz Radziwiłł (1880–1967). Biografia polityczna* [Warszawa 2011]. Jest to bez wątpienia praca pionierska, oryginalne studium biograficzne ziemianina ze znamienitego rodu, jednego z liderów polskiego, międzywojennego środowiska konserwatywnego. Praca ta oparta jest na bogatym i różnorodnym materiale źródłowym, napisana z polotem, przystępna w odbiorze. Do zresztą swoiste „kody identyfikacyjne” pisarstwa historycznego Habilitanta. Innymi słowy, dysponuje On dobrym piórem, ma rzadką zdolność pisania o sprawach nie łatwych z dużą swobodą, a przy tym z zachowaniem wszystkich reguł fachu historyka. Ta książka, o czym należy pamiętać, w momencie ukazania się była swoistym bestsellerem, na którą i dziś powołują się wszyscy badacze zajmujący się rodzimym konserwatyżmem lub dziejami polskiego ziemiaństwa. Postaci Janusza Radziwiłła, ale też innym członkom rodu (np. Antoniemu Radziwiłłowi, Ferdynandowi Radziwiłłowi,

Izabelli Radziwiłł) dr Durka poświęcił jeszcze kilka drobniejszych tekstów. W nurcie biografistyki na uwagę w moim przekonaniu zasługuje jeszcze kilka bardzo rzetelnych i dobrze udokumentowanych artykułów dr Durki – *Ks. Bronisław Żongołłowicz jako wiceminister oświaty w latach 1930 – 1931* [w:] *Sławomir Czerwiński i wychowanie państwowe*, red. P. Gołdyn, Kalisz 2016; *Aparat bezpieczeństwa wobec Ludwika Christiansa (1902–1959) byłego prezesa Polskiego Czerwonego Krzyża i posła na Sejm RP* [w:] *Druga Rzeczpospolita w ujęciu multidyscyplinarnym. Księga Jubileuszowa dr. hab. Henryka Lisiaka*, red. K. Prętki, A. Czabański, E. Baum, Poznań 2019; *Engineer Leonard Szutkowski – Manager of the State Quarries*, „Polish Biographical Studies” 2020, nr 8; *Biskup częstochowski Zdzisław Goliński wobec rzeczywistości PRL – szkic do biografii* [w:] *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski „ludowej”, t. 2*, red. R. Łatka, Warszawa 2022.

W latach następnych, tj. po opublikowaniu dysertacji doktorskiej pola eksploracji badawczych Habilitanta znacznie się poszerzyły. Z roku na rok wkraczał na nowe „ścieżki”. Ilość prac (artykułów, rozdziałów w pracach zbiorowych), jakie napisał jest oczywiście imponująca, niemniej ich znaczenie dla polskiej nauki różne. Dla społeczności lokalnych bez wątpienia cenne mogą się okazać prace dotyczące południowo – wschodniej części Wielkopolski, Śląska, regionu częstochowskiego (zwłaszcza ziemi myszkowskiej), w tym dzieje Myszkowa (K. Miroszewski przy współpracy z J. Durką, M. Nitą i ks. J. Związkim, *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*, Myszków 2010, ss. 686), czy monografia tamtejszej Ochotniczej Straży Pożarnej (J. Durka, K. Miroszewski, *W służbie św. Floriana. Ochotnicze Straże Polarne w Myszkowie (1916-2018)*, Katowice 2020, ss. 130 [+23 strony ilustracji]). Czasami jednak poruszane w pracach dr Durki zagadnienia dotyczą kwestii, procesów, wydarzeń bądź postaci niemal nieznanymi bądź marginalnymi. Tego typu artykułów Autor ma w dorobku najwięcej (tytułem jedynie przykładu: *Działalność opozycyjna ks. Mariana Gołąbka – proboszcza parafii w Niegardowie i w Sokolnikach* [w:] *Księża dla władzy groźni. Duchowni współpracujący z opozycją (1976–1989)*, t. 2, , red. R. Łatka, Warszawa 2020; *Ostatnie Święto Niepodległości przed wojną – 11 listopada 1938 roku na łamach czasopism dla dzieci i młodzieży*, [w:] *Wizje niepodległości Polski w XX wieku. Historia - Pamięć - Edukacja*, red. M. Białokur, A. Dawid, A. Gołębiowska, Opole 2018; *Tematyka ochrony zdrowia w „Dzienniku Urzędowym Kuratorjum Okręgu Szkolnego Krakowskiego” w 1932 roku*, [w:] *O zdrowiu w Polsce w XX wieku*, red. H. Lisiak, K. Prętki, A. Żok, Poznań 2017; *Miesięcznik Młodzieży Szkół Średnich Zagłębia Dąbrowskiego „Młodzi Idą...”*, [w:] *Region i książka. Szkice z dziejów książki regionalnej*, red. E. Andrysiak, E. Steczek-Czerniawska, Kalisz 2016; *Historia powstania parafii w Myszkowie-Mijaczowie*, [w:] *Język*

*doświadczenia religijnego*, t. 6, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Gorzów Wielkopolski 2014; *Wartości edukacyjne w Miesięczniku Młodzieży Szkół Średnich Dąbrowy Górniczej „Młodzi Idą...” w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Addenda do dziejów oświaty. Z badań nad prasą Drugiej Rzeczypospolitej*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2013; *Budynek XIX-wiecznej przędzalni bawełny w Myszkowie jako współczesny obiekt przemysłowy i element regionalnej ścieżki dydaktycznej*, [w:] *Rola bankowości i przedsiębiorczości w ochronie dziedzictwa miast postindustrialnych w warunkach rozwoju demokracji lokalnej*, red. A. Stawarz, Warszawa – Białystok 2006). Poruszanie się w materii historii przez małe „h”, tej lokalnej, prowincjonalnej, sięganie do tematów bardzo wąskich, odległych od standardów francuskiej szkoły *Annales*, ale i prób większych syntez jest tym, co wyróżnia Habilitanta. Z drugiej strony każdy ma prawo do swojej *licentia poetica*. Niewątpliwie jednak podejmowanie się głównie badań nad historią regionalną może powodować, że liczba późniejszych cytowań nie będzie imponująca. W przypadku wnioskodawcy mamy wyjątek od reguły, to znaczy wskaźnik ogólny cytowań wynosi 85, w tym jednak aż 53 autocytowania (na podstawie Google Scholar). W prestiżowym Indeksie Hirscha – 4 cytowania (na podstawie Google Scholar i Publish or Perish). Tyle statystyki.

Niemala część naukowych przyczynków autorstwa dr Durki dotyka też zagadnień polsko – rumuńskich. Są to w przeważającej mierze drobne prace biograficzne i prasoznawcze, ale nie tylko. Niektóre, jak choćby artykuł poświęcony Mirosławowi Arciszewskiemu (poseł RP w Bukareszcie) uznać należy za ważny dla historyków dyplomacji i polityki zagranicznej (*Szkic do biografii Mirosława Arciszewskiego - posła Rzeczypospolitej Polskiej w Bukareszcie w latach 1932 – 1938*, [w:] *Historia i dzień dzisiejszy relacji polsko-rumuńskich*, red. K. Stempel-Gancarczyk, E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2017). Autor otwiera uchylone jedynie drzwi kolejnym badaczom, którzy będą mogli pokusić się o obszerne studium biograficzne tego dyplomaty, także sekretarza ambasady RP w Paryżu, posła w Rydze, wiceministra spraw zagranicznych, a zarazem wolnomularza. Równie pozytywnie ocenić należy rozdział poświęcony opiece duszpasterskiej nad rzymskimi katolikami w Rumunii w świetle korespondencji polskich służb dyplomatycznych i konsularnych (*Opieka duszpasterska nad Polakami wyznania katolickiego w Rumunii w latach 20. XX w. w korespondencji polskich służb dyplomatycznych i konsularnych*, [w:] *Wielowiekowe bogactwo polsko-rumuńskich związków historycznych i kulturowych*, red. S. Iachimovschi, E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2014) oraz kilka innych tekstów naukowych dotyczących problematyki relacji polsko rumuńskich (np. *Organizowanie pomocy dla byłych żołnierzy Legionów Polskich zamieszkałych w Rumunii w końcu lat 30. XX wieku*, [w:] *O relacjach polsko-rumuńskich na*

*przestrzeni wieków w stulecie nawiązania polsko-rumuńskich relacji dyplomatycznych*, red. E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2021; *Plany połączenia Bałtyku z Morzem Czarnym i wykorzystania przez Polskę portów rumuńskich w świetle korespondencji polskich placówek dyplomatycznych w Rumunii w latach 1924–1939*, [w:] *Nad rzeką Kodymą. Studia nad dziejami polskich i ukraińskich pograniczy na przestrzeni wieków*, red. T. Ciesielski, A. Korytko, W. Kuszniir, Odesa 2018).

W kręgu zainteresowań naukowych Habilitanta znajduje się również historia Kresów Wschodnich. Poświęcił jej kilka drobnych artykułów, dotyczących w przeważającej mierze zagadnień narodowościowych, stosunków wyznaniowych, spraw oświatowych, budowania społeczeństwa obywatelskiego na Wołyniu itp. W dorobku dr Durki odnotowujemy także artykuły, w mojej subiektywnej ocenie niewiele wnoszące do nauki, czasami odtwórcze, albo też oparte na dość ograniczonym materiale źródłowym. Można odnieść wrażenie, że Autor dysponując rozproszonym materiałem, uznał po prostu, że można byłoby go spożytkować (np.: *Potrzeba kształtowania postaw obywatelskich na Wołyniu w okresie międzywojennym w świetle publicystyki Sabiny Krasickiej*, [w:] *Amor patriae nostra lex. Oblicza polskiej niepodległości w literaturze dokumentu osobistego, dydaktyce i edukacji historycznej. Studia i materiały dedykowane Profesor Barbarze Kubis z okazji pięćdziesięciolecia pracy naukowo-dydaktycznej*, red. A. Gołębiowska, Opole 2017; *Wybrane problemy z działalności wydawniczej Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz oświaty i edukacji w XX i pierwszych latach XXI wieku*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2014; „Trybuna Ludu” i „Słowo Powszechne” a publicystyka regionu częstochowskiego wobec 100. rocznicy wybuchu powstania styczniowego, [w:] *Powstanie styczniowe w regionie częstochowskim i w województwie kaliskim (1863- 1864)*, red. M. Trąbski, N. Morawiec, R.W. Szwed, Częstochowa 2014; *Konstanty Wolny (1877-1940) – szkic do biografii pierwszego marszałka Sejmu Śląskiego*, [w:] *Szkice z dziejów autonomii śląskiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. Durka, Katowice 2013). Warto zaznaczyć, że Konstanty Wolny doczekał się już dwóch biografii, zaś o Towarzystwie Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych pisano nie raz, nie licząc monografii Joanny Szafran, *Dla dobra polskiej szkoły Towarzystwo nauczycieli Szkół Wyższych i jego funkcje społeczno – oświatowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 2010. Natomiast należy zwrócić uwagę na prace zbiorowe pod redakcją (lub współredakcją) Habilitanta. Znaleźć tam można interesujące, nierzadko oryginalne artykuły, także pióra uznanych historyków (np.: *Państwo–religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo–Wschodniej w XX wieku*, t. I, Kalisz 2014; t. 2, Kalisz 2018; *Szkice z dziejów autonomii śląskiej w Drugiej Rzeczypospolitej*,

Katowice 2013; *Górny Śląsk i Wielkopolska w XIX i w pierwszej połowie XX wieku. Wybrane aspekty z dziejów polityki i edukacji*, Poznań 2012 i *Wokół Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego męża stanu, wodza i bohatera narodowego*, Toruń 2020).

Niemiała część dorobku naukowego dr Durki orientuje się wokół zagadnień edukacyjnych, dydaktycznych. Autor podąża tutaj tropem, choćby Marka Białokura, Małgorzaty Strzeleckiej, czy Grażyny Szelańskiej. To w moim przekonaniu silna strona dorobku Habilitanta, nie tylko teoretyka dydaktyki, ale i zapewne świetnego nauczyciela praktyka i „edukatora” (np.: *Rola postaci historycznej w edukacji – dotychczasowe doświadczenia a nowa podstawa programowa z historii*, [w:] *Pamięć – kultura - edukacja*, red. Andrzej Paweł Bieś SJ, Marzena Chrost, Beata Topij–Stempińska, Kraków 2011; *Problematyka sporu o Górny Śląsk z lat 1919–1921 na tle innych wydarzeń z historii najnowszej Polski. Dotychczasowe doświadczenia w dziedzinie edukacji historycznej a nowa podstawa programowa*, [w:] *Spór o Górny Śląsk 1919–1922. W 90. rocznicę wybuchu III powstania śląskiego*, red. M. Białokur, A. Dawid, Opole 2011). W tym miejscu należy też zauważyć, że dopiero w ostatnich latach Autor swoje artykuły zaczął publikować w periodykach o uznanej renomie (znajdujących się również na liście MNiSW), ale jest ich zaledwie kilka. Wcześniej zamieszczał je w czasopismach mniej prestiżowych, bądź regionalnych (np. „Zeszyty Myszkowskie”, „Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, „Język – Religia – Tożsamość, „Almanach Ziemi Koziegłowskiej”). Oczywiście powinniśmy oceniać nie to, gdzie publikował, a co publikował. Słowem jaka jest wartość pisarstwa historycznego dra Durki. Myślę, że tutaj Habilitant się broni.

O ile wcześniej, w przeważającej mierze dr Durkę interesowała historia międzywojnia, tak od około 2010 r., nie rezygnując z wcześniejszych obszarów badawczych przeniósł swoje zainteresowania na okres Polski Ludowej. Różnym aspektom polityki w tym okresie poświęcił Habilitant kilka artykułów. Za najbardziej wartościowe poznawczo (rzetelne, wszechstronna kwerenda źródłowa itd.) uznać można – *Działalność Wydziału Nauki i Oświaty (Nauki, Oświaty i Kultury) Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Częstochowie w latach 1975-1990 w świetle planów i sprawozdań*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury — Ludzie - Dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin – Radzyń Podlaski 2012; *Kryptonim „Wrota” – kontrwywiad PRL wobec działalności Ambasady Rumunii w Warszawie w latach 1967 – 1971*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2020, nr 1 (35). Wiodącą w badaniach Habilitanta stała się jednak problematyka Kościoła, duchowieństwa, religijności. Pokłosem uczestnictwa w centralnym projekcie IPN poświęconym roli Kościoła w czasach komunistycznej dyktatury, był udział dr Durki w kilku konferencjach naukowych, a następnie publikacje, m.in. w tomie *Księża dla*



władzy groźni. *Duchowni współpracujący z opozycją (1976-1989)*, T. II, red. R. Łatka (2020), *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski „ludowej”*, T. II, red. R. Łatka (2022), a także wydanie drukiem pod własną redakcją pracy zbiorowej pt. *Państwo–religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*, t. 2, Kalisz 2018, gdzie zamieścił artykuł: *Druga pielgrzymka Jana Pawła II do Polski w świetle informacji z ośrodków i komitetów PZPR województwa częstochowskiego*. Bez wątplenia wszystkie wspomniane artykuły i rozdziały w pracach zbiorowych wyróżnia znakomita orientacja Autora w archiwaliach, duża rzetelność badawcza, czasami nadmierna skrupulatność, skłonność do przywiązywania wagi do detalu, słowem „dzielenia włosa na czworo” w dobrym tego słowa znaczeniu. Z czasem dr Durka umiejętnie połączył swój „sentyment”, albo też upodobanie do historii regionalnej z analizą sytuacji Kościoła i duchowieństwa w regionie częstochowskim. Płaszczyzny podejmowanej problematyki były różne, od relacji na styku: Kościół – władza, sytuacji duchowieństwa, działalności bezpieki, administracji centralnej i terenowej wobec Kościoła, po zagadnienia religijności Polaków i ruchu pielgrzymkowego, pątniczego. Już wówczas tj. przed 2022 r. Habilitant opublikował artykuły i rozdziały w pracach zbiorowych, które dotyczyły bezpośrednio lub pośrednio polityki władz partyjno – rządowych (także Urzędu do Spraw Wyznań, bezpieki) wobec Jasnej Góry, np.: „*Młode pokolenie [...] pragnie aby rodzina polska była chrześcijańska*” – *problematyka wychowania młodzieży w dokumentach Służby Bezpieczeństwa, dotyczących pielgrzymek na Jasną Górę w 1977 roku*, [w:] *Problemy i sukcesy polskiej rodziny w przeszłości i teraźniejszości. Studia historyczno-społeczne*, red. J. Durka, Kalisz 2013; *Sprawy wyznaniowe województwa częstochowskiego na podstawie sprawozdań Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie i Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z lat 1982–1984*, [w:] *Państwo-religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*, 1.1, red. J. Durka, Kalisz 2014; *Uroczystości Jasnogórskie 3 maja 1968 roku w materiałach Służby Bezpieczeństwa*, „*Częstochowskie Teki Historyczne*” 2016, t. 6; *Władze PRL przeciw działalności wydawniczej Instytutu Prymasowskiego Ślubów Narodu na Jasnej Górze*, „*Veritati et Caritati*” 2016, t. 7; *Służba Bezpieczeństwa wobec duszpasterstwa akademickiego w Częstochowie w 1969 i na początku 1970 r. Wybrane dokumenty*, „*Częstochowskie Teki Historyczne*” 2018, t. 7; *Pielgrzymki nauczycieli na Jasną Górę w latach 60. i 70. XX wieku w dokumentach Służby Bezpieczeństwa*, „*Forum Pedagogiczne*” 2016, nr 2/2; *Pielgrzymki byłych więźniów obozów koncentracyjnych na Jasną Górę w okresie PRL-u i po 1989 roku*, [w:] *Čas, mlsta, lide: system nacistických taboru v letech druhé světové války. Čas, místa, lidé: nazistowski system obozowy w latach drugiej wojny światowej*, red. M. Kral, J. Łusek, Bytom

– Česky Tešín 2017). Zasygnalizował w ten sposób innym historykom, że prowadzi pogłębione badania, które wkrótce zaowocują obszernym studium. Tak też się stało.

Za szczególne osiągnięcie wynikające z art. 219, ust. 1, pkt 2a *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. 2018 poz. 1668) Habilitant wskazał monografię pt. *Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945–1989*, wyd. Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa – Katowice 2021, ss. 754 (recenzenci wydawniczy: prof. dr hab. Janusz Zbudniewek, prof. UAM dr hab. Konrad Białecki). Monografia składa się ze wstępu, czterech, wewnątrznie rozbudowanych rozdziałów, zakończenia, bibliografii, wykazu tabel, ilustracji, skrótów, indeksu nazwisk i streszczenia w języku angielskim (summary). Bez wątpienia temat podjęty przez Habilitanta zasługiwał na odrębne, kompleksowe studium. Sanktuarium Maryjne na Jasnej Górze jest bowiem w świadomości Polaków miejscem wyjątkowym, nie tylko „świętym”, ale i symbolicznym, także historycznym, swoistym pomostem kultury narodowej. Powszechnie uznaje się je za „duchową stolicę Polski”, centrum ruchu pielgrzymkowego zarówno o zasięgu krajowym, jak i światowym. Siłą rzeczy klasztor jasnogórski znalazł się więc w ścisłym zainteresowaniu władz partyjno – rządowych i aparatu bezpieczeństwa PRL. Można się nawet pokusić o tezę, że skala działań wobec sanktuarium, inwigilacji paulinów była podobna, zbliżona do tego jaką objęto czołowych hierarchów Kościoła (np. Prymasa Stefana Wyszyńskiego, abp. Antoniego Baraniaka, czy też kard. Karola Wojtyły). Przyjętą przez Autora strukturę chronologiczno – problemową uważam za w pełni uzasadnioną. Jasno również sprecyzowano cel pracy, tj. „możliwe obszerne, ale jednocześnie syntetyczne ukazania działań dyktatury komunistycznej wobec Jasnej Góry w całym okresie istnienia Polski „ludowej”, ze szczególnym uwzględnieniem roli aparatu bezpieczeństwa.” (s. 15). Wspomniałem już wcześniej, że najważniejsze publikacje dr Durki oparte były na rozległych kwerendach archiwalnych. Tak i teraz się stało. Wykorzystany przez Autora materiał źródłowy jest obszerny i wewnątrznie zróżnicowany, choć nie kompletny, o czym szczegółowo nieco później. Dokonano przede wszystkim kwerend w archiwach państwowych (Częstochowa, Bydgoszcz, Kaliszu, Katowice, Kielce, Kraków, Lublin, Łódź, Opole, Piotrków Trybunalski, Poznań, Radzyń Podlaski, Siedlce, Zielona Góra), AAN w Warszawie, archiwum IPN (Warszawa, Katowice, Kraków, Poznań, Łódź, Wrocław), bibliotekach (Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Biblioteka Publiczna im. dr. Władysława Biegańskiego w Częstochowie, Biblioteka KUL w Lublinie, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Biblioteka Kórnicka). Mniejszą rolę odegrały materiały pozyskane Fundacji Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego w Krakowie.

Osobną, nie mniej ważną kategorię źródeł stanowią te o proveniencji kościelnej, zdeponowane w archiwach archidiecezjalnych w: Gnieźnie, Katowicach, Poznaniu, Częstochowie, diecezjalnych w: Tarnowie i Kielcach, Archiwum Klasztoru Ojców Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie, Archiwum Klasztoru Ojców Paulinów w Brdowie i Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie. Oprócz tego Autor uwzględnił rozliczne memuary (wspomnienia, pamiętniki, relacje, korespondencje, dzienniki itd.), wybrane tytuły prasowe, dokumenty publikowane i relacje ustne.

Oczywiście Habilitant nie poruszał się na gruncie zupełnie dziewiczym. Stan badań nad historią sanktuarium na Jasnej Górze, także po 1945 r. jest już dość zaawansowany. Oprócz artykułów dr Durki, o których już była mowa wcześniej, mamy opracowania dotyczące historii ruchu pielgrzymkowego, historii diecezji częstochowskiej. Sporo tekstów o różnej wartości naukowej ukazało się również na łamach „*Studia Claromontana*”. O sanktuarium i ruchu pielgrzymkowym wspominali też na marginesie swoich szerszych badań niemal wszyscy historycy Kościoła (np. J. Żaryn, R. Gryz, ks. Z. Zieliński, D. Zamiatąła, Ł. Marek, R. Łatka, A. Dudek, B. Noszczak i wielu innych). Nie sposób również pominąć dwóch monografii ściśle dotyczących interesującej nad problematyki: *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*, t. 4: *Dzieje miasta i klasztoru po 1945 roku*, red. K. Kersten, Częstochowa 2007 i Damien Thiriet, *Marks czy Maryja? Komuniści i Jasna Góra w apogeum stalinizmu (1950–1956)*, tłum. J. Pysiak, Warszawa 2002. Paradoksalnie dla Autora nie musiała to być dogodność. Niemal zawsze jest bowiem tak, że zaawansowany stan badań nad jakąś tematyką może działać paraliżująco. W przypadku Habilitanta, tak się jednak nie stało. Ze swojego zadania wywiązał się dobrze. Napisał książkę cenną, dobrze udokumentowaną, rzetelną, daleką od nurtu hagiograficznego, na chłodno i z dystansem, słowem obiektywnie.

W początkowym okresie, tuż po zakończeniu wojny instalujące się w Polsce władze komunistyczne, pomimo ruchów wrogich Kościołowi (np. wypowiedzenie konkordatu, idea państwa laickiego opartego na ideologii marksizmu i leninizmu) zachowały wobec sanktuarium i paulinów, nazwijmy to „neutralną życzliwość”. W każdym razie z jednej strony dygnitarze partyjni deklarowali neutralność, czasami nawet uczestniczyli w uroczystościach kościelnych, z drugiej utrudniali ruch pielgrzymkowy, rozpoczęto także inwigilację paulinów, próbowano stosować środki administracyjne utrudniające bieżące funkcjonowanie świątyni i zakonu. Dopiero po „zjednoczeniu” ruchu robotniczego i utworzeniu na modłę sowiecką PZPR rozpoczęto zmasowaną akcję przeciwko „Jasnej Górze”. Autor proces ten analizuje wnikliwie przytaczając liczne przykłady utrudniania ruchu pielgrzymkowego, inwigilacji i prześladowań zakonników, stosowania rozmaitych środków administracyjnych (np. dodatkowe opłaty i

podatki, próby zaboru mienia, przejmowanie gruntów zakonnych itp.). Na wszelkie sposoby próbowano zakłócić obchody uroczystości kościelnych, pod pretekstem niskiego stopnia kształcenia zlikwidowano tzw. małe seminaria paulinów w Częstochowie i Krakowie. Wszystko to związane było z realizacją nowej wizji państwa, ale także samego miasta – Częstochowy, z którego planowano uczynić wzorcowy ośrodek robotniczy z rozwiniętym przemysłem.

Mimo ograniczeń i utrudnień ze strony władz centralnych i terenowych w 1956 r. w łączności z uwięzionym Prymasem, zakonnikom udało się zorganizować obchody 300 – lecia Ślubów Jana Kazimierza (Jasnogórskie Śluby Narodu). Momentem przełomowym dla „Jasnej Góry”, ale też polskiego Kościoła i społeczeństwa było ogłoszenie 3 maja 1957 r. „Wielkiej Nowenny”. Obie uroczystości zgromadziły tłumy wiernych i pielgrzymów. Jasna Góra miała odegrać kluczową rolę w obchodach Millenium Chrztu Polski, co zresztą miało miejsce. Dr Durka dokładnie analizuje przygotowania, a później sam przebieg tego wydarzenia.

Siłą rzeczy w okresie „małej stabilizacji” i później także wzrosło zainteresowanie SB sanktuarium, paulinami, pracownikami administracyjnymi, kadrą pomocniczą na „Jasnej Górze”, a także pielgrzymami. Autor omawia nie tylko sam proces pozyskiwania agentury (wśród zakonników, świeckich, pielgrzymów, pracowników infrastruktury przy sanktuarium), ale próbuje również wyjaśnić przyczyny współpracy z SB. Było one oczywiście różnorakie, od prozaicznych, jak pobudki materialne, związane z możliwością szybkiego wyjazdu zagranicę (dla młodych paulinów np. na studia), po ambicjonalne, czasami wynikające z wewnętrznych sporów i antypatii wśród paulinów, innym razem zwyczajnie ze strachu, bądź też tzw. spraw obyczajowych. Cały ten wachlarz postaw, ludzkich słabości i skłonności omówiony został bardzo precyzyjnie, i co warto podkreślić bez wartościowania i oceniania. Inną ciekawą kwestią było wykorzystanie różnic zdań (czasami otwartych sporów i konfliktów interesów) między paulinami a częstochowską kurią) do prowadzenia polityki antykościelnej. W latach siedemdziesiątych tajny współpracownik bezpieczeństwa został nawet generałem zakonu. Wówczas wzrosły także restrykcje wobec zakonników ze strony swojego przełożonego. Interesujący, obszerny fragment książki dotyczy również działalności o. generała Józefa Płatka, który miał świadomość działania agentury we własnym otoczeniu.

Innym, równie ważnym problemem, który koncentruje uwagę Habilitanta jest ruch pątniczy. Jest on omówiony bardzo dokładnie. Autor pokazuje środki i metody ograniczania bądź wprost zwalczania zorganizowanych form pielgrzymowania (zwłaszcza tzw. pielgrzymka warszawska). Formy nacisku jakie stosowano były różne, od zastraszania, wstrzymywania ruchu ulicznego, ograniczeń w ruchu transportu zorganizowanego, wyciągania konsekwencji

służbowych w miejscach pracy, gdzie zatrudnieni byli pątnicy, legitymowania, zatrzymywania bez określonego powodu, fotografowania wiernych, zasłaniania się wymogami formalnymi bądź sanitarnymi (bezpieczeństwo, zagwarantowanie opieki medycznej i służby sanitarnej). Wiele spraw kierowano do kolegów ds. wykroczeń. Czasami zmieniano ruch pielgrzymek, wytaczano nowe trasy. Metody te stosowano konsekwentnie do późnych lat osiemdziesiątych, w międzyczasie wprowadzając nowe najczęściej prowokacyjne, mające zdyskredytować organizatorów pielgrzymek i samych pątników (np. podrzucanie alkoholu, pism pornograficznych, rozsiewanie pogłosek o „niemoralnym prowadzeniu się” itp.). Autor podaje też liczne przykłady tzw. „zabezpieczania” przez funkcjonariuszy organizowanych na Jasnej Górze uroczystości kościelnych. Np. w sierpniu 1976 r. siłami 634 funkcjonariuszy wszystkich pionów Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Częstochowie i 55 pracowników z tzw. terenu. Czasami w dyspozycji sił porządkowych znajdowały się armatki wodne, miotacze gazu, wyrzutnie granatów, niemal zawsze dokumentowano przebieg uroczystości i pielgrzymów (nagrania kamerą, zdjęcia).

Autor opisał również działalność tzw. „Ósemek” – grupy kobiet współdziałających z prymasem Wyszyńskim, a następnie zatrudnionych w Instytucie Prymasowskim. Także samemu Instytutowi poświęcono wiele miejsca, zwłaszcza wydarzeniom z 1958 r., kiedy komuniści bezprawnie weszli do jego pomieszczeń podzucając materiały dyskredytujące placówkę i osoby tam pracujące. Równie interesujący jest ten podrozdział monografii, w którym Autor pisze o odgrózeniu Sanktuarium Jasnogórskiego od centrum miasta trasą szybkiego ruchu. Ruch pielgrzymkowy miał się wówczas odbywać przejściem w podziemnym tunelu (wcześniej problem ten J. Durka zasygnalizował w artykule – *Historia jednej budowy. Sprawa przejścia podziemnego w okolicach Jasnej Góry w latach 1979–1980*, „Język. Religia. Tożsamość” 2012, nr 8). Osobnym zagadnieniem, które Autor porusza i analizuje były represje ekonomiczne i administracyjne wobec paulinów, od opodatkowania, konfiskaty mienia, po grzywny za łamanie przepisów administracyjnych, itd.

W mojej ocenie najlepiej prezentują się rozdziały 2 (rządy W. Gomułki) i 3 (rządy E. Gierka), nieco gorzej rozdział ostatni (lata osiemdziesiąte), gdzie momentami analiza nie jest już tak precyzyjna, a w narracji często pojawiają się wątki poboczne albo uogólnienia. Nie zmienia to faktu, że monografia napisana przez Habilitanta jest opracowaniem kompleksowym i ze wszechmiar rzetelnym.

Uwagi szczegółowe – polemiczne:

1). Zdecydowanie rozczarowuje wstęp. Znaczna część tekstu dotyczy historii klasztoru na „Jasnej Górze”. W moim przekonaniu można było te fragmenty wyodrębnić i umieścić w

osobnym rozdziale – tzw. wprowadzającym. Natomiast we wstępie do pracy naukowej (w tym przypadku „na stopień”) oprócz ściśle określonego celu pracy, należałoby postawić pytania badawcze, hipotezy. Autor nie odniósł się do właściwych dla metodologii materii, jak wykorzystane metody i techniki badawcze. Można jedynie się domyślać, że są one charakterystyczne dla nauk historycznych. Nie wspomniał też o przyjętym, wewnętrznym modelu rozprawy (struktura pracy). Wiemy, że układ ma charakter chronologiczno – problemowy, ale należało wyjaśnić dlaczego taki, a nie inny? Dość oszczędnie potraktowano również omówienie stanu badań. Właściwy wstęp liczy więc niewiele ponad 2 strony.

Materiał źródłowy wykorzystany w pracy jest jak już wspomniałem zróżnicowany i bardzo obszerny, ale sądzę, że można było go jeszcze uzupełnić o niezwykle cenne zapiski Prymasa Wyszyńskiego (*Pro Memoria* – Autor skorzystał jedynie z edycji opublikowanych tomów do 1961 r.) oraz dokumentację Sekretariatu Prymasa Polski (w: Archiwum Archidiecezji Warszawskiej). Pominięto również niektóre tytuły prasowe, w mojej ocenie cenne, np. „Chrześcijanin w Świecie. Zeszyty ODiSS” i „Ład. Katolicki Tygodnik Społeczny”, z innych skorzystano incydentalnie. Z doświadczenia wiem, że ciekawy materiał poglądowy znajduje się także w prasie „drugiego obiegu” (bezdebitowej). Autor co prawda w kilku miejscach się na nią powołuje, ale pośrednio za materiałami aparatu bezpieczeństwa. Do wykorzystanych opracowań nie mam uwag (w spisie bibliograficznym łącznie 588 pozycji!). Oczywiście, każdy wykaz bibliograficzny można jeszcze uzupełniać, niemniej tutaj takiej potrzeby w zupełności nie ma.

2) Narracja skoncentrowana została niemal wyłącznie na problemie ujętym w tytule rozprawy. Momentami brakuje szerszego kontekstu (z wyjątkiem rozdziału 1). Dotyczy to np. polityki państwa wobec Kościoła w ogóle, czy też tzw. „przełomów”, np. października ‘56, wydarzeń ‘68, grudnia ’70, sierpnia ’80 itp. Autor czasami odwołuje się w odniesieniu do tych wydarzeń do literatury przedmiotu, nierzadko jednak są to opracowania w doborze dość przypadkowe, a na pewno nie najważniejsze (np. przy grudniu ’70 nie ma prac J. Eislera, przy sierpniu prawie żadnych opracowań, analogicznie w odniesieniu do października 1956 r.). Np. więcej miejsca Autor poświęcił strukturze aparatu bezpieczeństwa niż przywołanym wyżej wydarzeniom.

3) Autor zaznacza, że zajmie się stosunkiem władz do „Jasnej Góry”, a szczególnie aparatu bezpieczeństwa i w istocie tak jest, z silnym naciskiem na „szczególnie”. Czasami umykają kwestie związane z podejściem KC PZPR, czy też komitetów wojewódzkich partii komunistycznej do opisywanych wydarzeń, a jest to przecież także istotny element władzy (partyjno – rządowej). Innymi słowy przeważa perspektywa aparatu bezpieczeństwa.

4) W podrozdziale 2 rozdziału 1 Autor ponownie opisuje historię zakonu paulinów na Jasnej Górze, choć zrobił to już wcześniej we wstępie. To potwierdza moją tezę, że lepiej byłoby wprowadzić rozdział 1 – wprowadzający, gdzie ta problematyka mogłaby zostać odpowiednio szeroko zaprezentowana.

5) We fragmencie dotyczącym procesu bp. kieleckiego Czesława Kaczmarka bardzo oszczędna literatura przedmiotu. Pisząc o likwidacji tygodnika „Po Prostu” należało także przywołać opracowania dotyczące tego zagadnienia (np. D. Rafalska, *Między marzeniami a rzeczywistością. Tygodnik „Po prostu” wobec głównych problemów społecznych i politycznych Polski w latach 1955–1957*, Warszawa 2008), tymczasem Autor powołuje się na artykuły dotyczące zupełnie innych kwestii

6) Pisząc o pielgrzymkach stanowych (korporacyjnych/zawodowych), kombatanckich Autor nie wspomina o ruchu pielgrzymkowym z udziałem byłych członków przedwojennego Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”, adwokatów związanych z dawnym Stronnictwem Narodowym, czy też Stronnictwem Pracy. W odnowienie Ślubów Jasnogórskich Narodu czynnie zaangażowaniu byli także weterani ruchu narodowego.

7) Nie jestem pewien czy tytuł podrozdziału 5 w rozdziale 2 został poprawnie sformułowany, biorąc pod uwagę zawartą w nim treść (*Przeciw Soborowi Watykańskiemu II i Jasnej Górze*). Analogiczna uwaga do podrozdziału 5 w rozdziale 3 (*Pozycja Jasnej Góry w latach województwa częstochowskiego*). Przypomnę jedynie, że województwo częstochowskie wprowadzono w wyniku reformy administracji w 1975 r., ale przestało istnieć dopiero w 1998 r. Autor omawia w tym podrozdziale jedynie procesy i wydarzenia z pierwszych kilku lat po 1975 r. W rozdziale 3 mamy też dwa odrębne podrozdziały, kolejno – 2 (*Działania SB*) i 3 (*Działania administracyjne*). Nie do końca przekonuje mnie taka konstrukcja, zwłaszcza, że we wszystkich innych odrębnych częściach tego rozdziału dr Durka również pisze o działaniach aparatu bezpieczeństwa i stosowanych przez władze restrykcjach o charakterze administracyjnym.

8) Na ss. 209 – 210 Autor pisze, iż w „propagandę antykościelną” próbowano zaangażować członków Stowarzyszenia „PAX”, ale wątku tego nie rozwija (powołuje się jedynie na jeden meldunek SB).

9) Osobny rozdział poświęcono interwencji w Czechosłowacji. Zapewne słusznie, ale to kontrastuje choćby z marginalnym potraktowaniem „polskich miesięcy”.

10) Na s. 391 Autor pisze o stosunku paulinów do wyborów sejmowych z 1972 r. Przecież one nie były w żadnym razie przełomowymi. Od wszystkich wyborów w PRL (pomijając wybory z 4 czerwca 1989 r.), nieco odbiegały te z 1957 r. Tutaj kwestia ta nie została

wyeksponowana. Inna sprawa, że Kościół zachęcał do udziału w wyborach nie tylko w roku 1972. Nie było w tym nic wyjątkowego (zob. prace: M. Siedziako, A. Zaćmińskiego, R. Skobelskiego).

11) Sporo miejsca Autor poświęcił Komitetowi Obrony Robotników (stosunek paulinów do KOR, msze święte w intencji tego środowiska), natomiast nieco bardziej oszczędnie, bądź w ogóle nie wspomina o innych zorganizowanych grupach opozycji demokratycznej – np. ROPCiO, KPN, RMP, SKS, WZZ, później NZS i inne środowiska młodych (np. Polski Związek Akademicki, Związek Akademicki „Pro Patria”). Wielka szkoda, że nie wykorzystano również prasy bezdebitowej, także z lat osiemdziesiątych. Wiele środowisk, które powstały np. w latach 1987 – 1989 zrzeszało uczestników pielgrzymek, odwoływało się do idei katolickich, narodowych, nauczania Prymasa Tysiąclecia i Ojca Świętego Jana Pawła II, organizowało wyjazdy na „Jasną Górę” (informowano o tym w biuletynach – „bibule”). Prasa bezdebitowa mogłaby się również okazać pomocna w analizie ruchu pielgrzymkowego „ludzi pracy” (czasy „Solidarności”).

12) Nieco lakonicznie potraktował Autor wydarzenia z roku 1980 r. Właściwa analiza rozpoczyna się w 1981 r. A co z „festiwalem Solidarności”? Dalej pisze, że paulini popierali linię związkową. Pytanie: jaką, którą? Przecież tam były wewnętrzne podziały na tle programowym, strategicznym, taktycznym itd. Liczono, że na pierwszym Krajowym Zjeździe „Solidarności” przyjęty zostanie program, w którym znajdą się odwołania do chrześcijaństwa, nauki społecznej Kościoła. Znalazły, ale nie w takim zakresie, jak liczył na to Kościół i część środowisk katolików świeckich. Na s. 582 Autor stawia tezę, że „paulini utożsamiali się z ideałami Solidarności”. Rodzi się pytanie o jakie ideały chodziło? Czy była dla nich „Solidarność” – syndykatem zawodowym, ruchem społecznym, ruchem ogólnonarodowym na rzecz rewindykacji praw obywatelskich, związkiem zawodowym o chrześcijańskim profilu?

13) Autor przywołuje również pielgrzymki organizowane przez katolików świeckich zrzeszonych w KIK. Wziął jednak pod uwagę tylko niektóre. Oprócz pielgrzymek w ramach Klubów i Duszpasterstw Inteligencji Katolickiej, a następnie od 1985 r. Pielgrzymek KIK i Duszpasterstw Inteligencji, poszczególne zorganizowane środowiska klubowe także organizowały pielgrzymki środowiskowe (np. KIK w Poznaniu, KIK we Wrocławiu, KIK w Toruniu, KIK w Warszawie, Szczeciński Klub Katolików itd.). Podobnie w odniesieniu do ODiSS i PZKS, choć w tym przypadku corocznie organizowano pielgrzymki do sanktuarium w Piekarach Śląskich, na Jasną Górę rzadziej. Niemniej PZKS dokonał aktu zawierzenia Najświętszej Maryi Panny Królowej Korony Polskiej (patronem PZKS był św. M. Kolbe). I jeszcze drobne sprostowanie, mianowicie J. Zabłocki nie był posłem w latach osiemdziesiątych



(1980 – 1989), ponieważ w wyniku zorganizowanej akcji aparatu bezpieczeństwa najpierw utracił kierownictwo w PZKS, a następnie już od 1985 r. nie znalazł się w Sejmie.

14) Uważam, że nazbyt ogólnie potraktowane zostały ostatnie fragmenty książki odnoszące się do rozmów Okrągłego Stołu i wyborów „czerwcowych” 1989 r. Ponadto Autor postawił dość odważną, tezę, iż w konsekwencji rozmów „okrągłostołowych” Polska odzyskała suwerenność. Był to chyba jednak kompromis (różnie zresztą oceniany, tak przez polityków, jak i historyków), który zapoczątkował proces transformacji systemowej. O pełnej suwerenności w ścisłym tego słowa znaczeniu trudno tutaj mówić (zob. prace A. Dudka i P. Kowala). Na koniec jednak uwaga dotycząca zakończenia. Przypomina ono raczej podsumowanie, streszczenie, znacznie mniej znajduje się tam wniosków i konkluzji. Autor postuluje również konieczność dalszych pogłębionych badań nad dziejami polskiego ruchu pielgrzymkowego, działalności poszczególnych instytucji walczących z Kościołem w Częstochowie i regionie (np. KW PZPR, Wydział ds. Wyznań KW, aparat bezpieczeństwa). W pełni tą opinię podziela, namawiając dr Durkę do dalszych, pogłębionych badań w tym zakresie, bo niewątpliwie ma do tego wszelkie predyspozycje i doskonałą orientację w materiale źródłowym.

Pragnę zaznaczyć, że poczynione przeze mnie uwagi polemiczne, ale też luźne refleksje nie mają charakteru arbitralnego. Monografię Habilitanta uważam za oryginalną i wartościową poznawczo. Chcę również zaznaczyć, że lepiej szukać potknięć w pracach dobrych i rzetelnych, aniżeli „na siłę” wymieniać pozytywy w książkach miernych. Tutaj mamy do czynienia z tą pierwszą kategorią prac. Habilitant w sposób dojrzały, rzetelny, a zarazem obiektywny, z wykorzystaniem ogromu źródeł (dodajmy – różnej proveniencji) dokonał kompleksowej analizy, zachowując przy tym chłodny osąd, bez wartościowania.

Konkludując dorobek naukowy Habilitanta pod względem ilościowym jest na pewno okazały. Znaczna jego część (monografie, rozdziały w recenzowanych pracach zbiorowych i artykuły naukowe) prezentuje dobry poziom naukowy. Wskazane przez wnioskodawcę osiągnięcie wynikające z art. 219, ust. 1, pkt 2a Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1668) tj. rozprawa pt. *Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945-1989*, [Warszawa –Katowice 2021] spełnia wszystkie warunki określone przez ustawodawcę.

#### **Działalność dydaktyczna, organizacyjna i popularyzatorska**

Habilitant wyróżnia się przede wszystkim nieprzeciętną aktywnością na polu dydaktycznym i popularyzatorskim. Pomimo, że przez wiele lat nie był zatrudniony „na etacie” na uczelni wyższej prowadził zajęcia (wykłady i ćwiczenia) na Uniwersytecie Opolskim, współpracował też z IPN. Była już zresztą o tym mowa w części recenzji przedstawiającej sylwetkę naukową Wnioskodawcy. Jako nauczyciel w szkolnictwie podstawowym, gimnazjalnym i w szkołach średnich, a także pracujący w charakterze „nauczyciela – metodyka” w Częstochowie organizował konkursy tematyczne (o zasięgu, gminnym, regionalnym i ogólnopolskim), wdrażał nowoczesne innowacje pedagogiczne w procesie nauczania. Podjął również współpracę z wiodącym polskim wydawnictwem pedagogicznym – „Nowa Era” – opracował obudowę dydaktyczną dla serii podręczników dla gimnazjów, zeszyty i karty ćwiczeń, scenariusz lekcji dla nauczycieli itp. W 2004 r. dla Internetowego Centrum Zasobów Edukacyjnych Ministerstwa Edukacji Narodowej Scholaris.pl przygotował szereg pomocy dydaktycznych, od scenariuszy lekcji, kart pracy, po opracowania dydaktyczne (także praktyczne) itp. Zasiadał w licznych zespołach oceniających, eksperckich i egzaminacyjnych. Był ekspertem zewnętrznym w programie wspomaganie szkół powiatu zawierciańskiego (współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytet III: Wysoka Jakość Systemu Oświaty, Działanie 3.5 Kompleksowe wspomaganie rozwoju szkół – 2015), opracował też wstępu do wydawnictwa albumowego dotyczącego historii obszaru północnej Jury (realizacja europejskiego programu Leader+, Schemat II, Działanie IY.4.2 - projekt „Jurajski Raj” – 2007).

Jako pracownik Regionalnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Częstochowie zorganizował, bądź współorganizował 12 konferencji popularnonaukowych i metodycznych dla nauczycieli. Współpracował z ośrodkami akademickimi, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Ośrodkiem Badań nad Pamięcią Zbiorową i Studiów Muzealnych, Muzeum Historii Polski, Fundacją im. Janusza Kurtyki. Od 2009 r. jest także członkiem Rady Programowej Myszkowskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku (organizacja wykładów, spotkań dla seniorów, prelekcje itd.). Ponadto wygłaszał prelekcje, wykłady i pogadanki dla dziesiątek organizacji, stowarzyszeń, muzeów, bibliotek itd. (m.in.: Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, Jasnogórskiego Instytutu Maryjnego, Stowarzyszenia Solidarność i Niezawisłość Kuratorium Oświaty w Katowicach Delegatura w Częstochowie, Regionu Częstochowskiego NSZZ „Solidarność”, Stowarzyszenia DUMNI Z POLSKI, Regionalnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli WOM w Częstochowie, Samorządowego Ośrodka Doskonalenia w Częstochowie, Muzeum Monet i Medali im. Jana

Pawła II w Częstochowie, Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, Miejskiej i Powiatowej Biblioteki Publiczną w Myszkowie, Muzeum w Nieborowie i Arkadii Oddziale Muzeum Narodowego w Warszawie *etc.*). Również na zaproszenie uczelni ukraińskich wystąpił z wykładami otwartymi dla kadry akademickiej i studentów, np. *Bitwy chocimskie 1621 r. i 1673 r. w polskich podręcznikach do historii* – wykład na zaproszenie dziekana Wydziału Historii, Politologii i Bezpieczeństwa Narodowego Wołyńskiego Narodowego Uniwersytetu im. Łesi Ukrainki w Łucku; *Bitwy chocimskie 1621 r. i 1673 r. we współczesnej szkolnej edukacji historycznej w Polsce* – wykład na zaproszenie dziekana Wydziału Historii, Politologii i Stosunków Międzynarodowych Czerniowieckiego Uniwersytetu Narodowego im. Jurija Fedkowycza; *Ziemiańskie – zapomniane dziedzictwo Rzeczypospolitej* – wykład na zaproszenie Centrum Kultury Polskiej i Dialogu Europejskiego w Iwano-Frankiwsku. Habilitant opublikował również kilkadziesiąt tekstów popularnonaukowych i popularnych, głównie na łamach „Wiadomości Historycznych”, „Częstochowskiego Biuletynu Oświatowego” i „Konińskiego Kuriera Oświatowego”. Dr Durka chętnie udziela się również w mediach (wywiady w telewizji, radio, do prasy). Dokonania dr Durki zostały szybko zauważone i kolejno: w 2010 r. otrzymał nagrodę Burmistrza Miasta Myszkowa w uznaniu szczególnego wkładu w dzieło wychowania młodego pokolenia, za osiągnięcia dydaktyczno – wychowawcze i dotychczasową pracę na rzecz dzieci i młodzieży, w 2015 r. nagrodę Śląskiego Kuratora Oświaty za szczególne osiągnięcia dydaktyczne, wychowawcze i opiekuńcze, w 2019 r. Medal Komisji Edukacji Narodowej, a w 2022 r. nagrodę Ministra Edukacji i Nauki za wybitne osiągnięcia w pracy dydaktycznej i wychowawczej. W 2022 r. Habilitant za działalność naukową został odznaczony Medalem Stulecia Odzyskanej Niepodległości. Z pełnym przekonaniem aktywność wnioskodawcy na polu dydaktyki i popularyzacji wiedzy oceniam jako imponującą.

Jeśli chodzi o działalność *stricte* organizacyjną to przede wszystkim wyróżnić należy przygotowanie szeregu konferencji, o których już wspomniano wcześniej. W latach 2015 – 2020 dr Durka był także promotorem pomocniczym w przewodzie doktorskim mgr Anety Aleksandry Dudy w Akademii Pomorskiej w Słupsku (tytuł dysertacji doktorskiej *Ordynat ołycki Janusz Radziwiłł i jego rodzina. Społeczno-ekonomiczny obraz polskiej rodziny arystokratycznej od II połowy XIX w. do 1939 roku*, zaś od 2018 r. jest promotorem pomocniczym w przewodzie doktorskim Karola Paterskiego na Wydziale Nauk Pedagogicznych Dolnośląskiej Szkoły Wyższej we Wrocławiu (tytuł dysertacji doktorskiej: *Tradycja i tożsamość. Działalność edukacyjna współczesnych towarzystw genealogicznych w Polsce*). Dr Durka zasiadał bądź zasiada nadal w kolegiach redakcyjnych „Zeszytów Kaliskiego

Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, „Zeszytów Myszkowskich” (także w Radzie Programowej „Częstochowskiego Biuletynu Oświatowego”). Habilitant aktywnie działa również w organizacjach o charakterze naukowym, m.in.: Kaliskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk, Polskim Towarzystwie Historycznym – Oddział w Częstochowie, Polskim Towarzystwie Studiów Żydowskich, Polskim Towarzystwie Etnologii Miasta, Jurajskim Stowarzyszeniu Nauczycieli Twórczych (członek założyciel, w latach 2001 – 2011 członek zarządu).

### **Konkluzja końcowa**

Reasumując, dorobek naukowy Habilitanta, jego główne osiągnięcie naukowe po otrzymaniu stopnia doktora (*Władze Polski „ludowej” wobec Jasnej Góry w latach 1945 – 1989*, [Warszawa–Katowice 2021]), jak również pozostałe dokonania na polu dydaktycznym, organizacyjnym i popularyzującym naukę oceniam pozytywnie. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie dr Durki do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie historia.

Szczecin, 9 V 2023 r.

*prof. dr hab. Tomasz Słkowski*

